
Istota ceremoniału

Pewne formy ceremoniału znane były już u ludów pierwotnych, ale tak naprawdę dopiero wraz z pierwszymi starożytnymi cywilizacjami oraz z rozwojem języka i pisma zjawisko to zaczęło łączyć w sobie obyczaje, sztukę i etykietę. Ceremoniał posługiwał się zawsze językiem subtelnym, wyrafinowanym, a przede wszystkim politycznym, z tego też powodu od samego początku służył do kształtowania miejscowej kultury i tradycji, pozwalając jednocześnie tworzyć reguły zarządzania lokalną społecznością. Pomagały w tym liczne, wypracowane z upływem czasu rytuały, które, jak twierdził Gerd Althoff: „wyrzażały władzę, ale też wciągały i uzależniały od siebie tych, którzy je praktykowali”¹. W dawnych kulturach podtrzymywały one porządek świata, ale też tłumaczyły w zainscenizowany, często niewerbalny sposób, wiele zjawisk i decyzji panującego. Można zatem uznać je za najważniejszą formę dawnej komunikacji.

W ceremoniale zazwyczaj wykorzystywano przeróżne narzędzia, zarówno materialne, jak i niematerialne, zawsze jednak chodziło o wypracowanie powtarzalnego łańcucha gestów, słów, znaków niewerbalnych oraz zachowań, które uzyskiwały formę rozpoznawalności i akceptowalności. Często zrozumienie wymowy niektórych elementów obrzędowości mogło nastrożać dużych trudności odbiorcy czy nawet uczestnikowi uroczystości. Dlatego starano się dostosowywać je do okoliczności, percepcji głównych bohaterów wydarzenia, zarówno czynnych, jak i biernych. Wypracowany poprzez liczne doświadczenia ceremoniał, niezależnie od środowiska czy formy władzy,

¹ G. Althoff, *Potęga rytuału. Symbolika władzy w średniowieczu*, tłum. A. Gadzała, Warszawa 2011, s. 10.

regularnie ewoluował, a kierunek zmian zależał od wielu czynników, często natury geopolitycznej, religijnej i społecznej. Podobnie tradycje i obyczaje ulegały przemianom; w przypadku tych pierwszych można nawet uznać, że czasem celowo je wymyślano, by osiągnąć konkretne cele polityczne, społeczne czy finansowe². O ile początkowo różne formy ceremoniału przekazywano z ust do ust, to jednak, biorąc pod uwagę, że pewne zwyczaje szybko ulegały zatarciu, z czasem zaczęto zapisywać wszystkie instrukcje i reguły, na których opierały się lokalne formy obrzędowości. Warto na samym początku zaznaczyć, że poprzez stulecia wykształciły się różne rodzaje ceremoniałów, np.: dworski, pogrzebowy, morski, wojskowy, dyplomatyczny, szkolny³ czy właśnie akademicki, który będzie głównym tematem tej książki.

Obrzędowość uniwersytecka jest wciąż bardzo mało zbadanym zagadnieniem. Siła tego zjawiska, sięgającego tradycjami czasów średniowiecza, dostrzegalna jest natomiast w świecie akademickim na każdym kroku. Świadczą o tym galowe stroje i insygnia, którymi pochwalić się może prawie każda uczelnia w dowolnym zakątku świata, a także powtarzalne regularnie rytuały, zadaniem których było i jest kreowanie podniosłej atmosfery, ale także umacnianie hierarchii, relacji i stosunków międzyludzkich. W przeszłości ceremoniał akademicki miał spełniać wiele zadań. Przez uwypuklenie swoich tradycji, prestiżu i powagi uniwersytety stawały się w pozycji trzeciej siły rządzącej światem (zaraz po państwowej i kościelnej). Pozwalało to także ukazać je jako najwyższy szczebel piramidy edukacyjnej, przez co władze uczelni, kadra profesorska oraz studenci mogli poczuć się wybrańcami dostępującymi zaszczytu zdobywania wiedzy i dążenia do prawdy. Od mniej więcej pierwszej połowy XVIII wieku, gdy uniwersytety zaczęły ewoluować i przeformułowaniu uległa ich pozycja w obrębie państwa, niektóre dawne zwyczaje potraktowano jako relikty przeszłości, nadal jednak ceremoniał postrzegano jako narzędzie do eksponowania odwiecznych dążeń akademików do niezależności. To tylko przykładowe cele uczelnianej obrzędowości, kolejne zostaną opisane na przykładzie Uniwersytetu Warszawskiego.

Dzieje tej uczelni są o tyle ciekawe, że powstała w momencie, gdy transformacja szkół wyższych była już bardzo zaawansowana. Zamysłem jej założycieli było stworzenie nowoczesnego ośrodka nauczania, który jednocześnie sięgałby po dawne tradycje akademickie. Historia Uniwersytetu Warszawskiego nie była jednak ciągła. Bywały okresy, w których uczelnia

2 Więcej na temat tego zjawiska w: E. Hobsbawm, T. Ranger (red.), *Tradycja wynaleziona*, tłum. M. Godyń, F. Godyń, Kraków 2008.

3 J. Lileyko, I. Rolska-Boruch, *Ceremoniał i obyczaj w XVI–XVIII wieku*, seria „Studia nad Sztuką Renesansu i Baroku”, Lublin 2007.

mogła pochwalić się większą lub mniejszą autonomią, z tego też względu jej ceremoniał ulegał częstym modyfikacjom. Czytelnikowi przyjdzie się także przekonać, że pewne elementy i rekwizyty związane obrzędowością na jakiś czas, nawet dłuższy, zanikały lub przyjmowały obcy kulturowo charakter. Zawsze jednak, co ważne, później wracały w formie i znaczeniu nawiązującym do dawnych tradycji, by błyszczeć z jeszcze większą mocą w scenerii uniwersyteckiej. Przyjrzyjmy się zatem w kontekście historycznym tej mało znanej, a zarazem niezwykle fascynującej „twarzy” najstarszej warszawskiej szkoły wyższej.

Stan badań (literatura i źródła)

W literaturze naukowej temat ceremoniału na Uniwersytecie Warszawskim podejmowano kilkakrotnie. Jako pierwszy wspominał o nim na początku XX wieku Józef Bieliński w monumentalnej, trzutomowej pracy *Królewski Uniwersytet Warszawski*⁴ (il. 2). W dziele tym odnaleźć można cenne informacje dotyczące: oficjalnych strojów profesorów i studentów, herbów uczelni, najstarszych pieczęci, pierwszego sztandaru uniwersyteckiego, a także medali upamiętniających założenie szkoły i wręczanych najbardziej uzdolnionym studentom podczas uroczystych posiedzeń. Bieliński opisał również najważniejsze obchody wewnętrzne i zewnętrzne, w których brała udział społeczność uniwersytecka w okresie istnienia Królestwa Kongresowego. Biorąc pod uwagę utratę podczas II wojny światowej archiwów Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, praca tego badacza stanowi bezcenne źródło informacji o warszawskiej uczelni w pierwszym okresie jej działalności, tj. w latach 1816–1831.

Wszystkim historykom zajmującym się dziejami szkół wyższych w Polsce znany jest także artykuł Aleksandra Gieysztora o tradycji i znakach godności akademickiej⁵. Autor wpisywał dzieje szkolnictwa wyższego w Polsce w ramy kulturowe europejskiego nauczania, podkreślając jednocześnie szczególną rolę ceremoniału uniwersyteckiego. Inną ważną publikacją jest książka

4 J. Bieliński, *Królewski Uniwersytet Warszawski (1816–1831)*, t. 1–3, Warszawa 1907–1912.

5 Po raz pierwszy temat akademickiego ceremoniału Gieysztor podjął podczas wykładu inauguracyjnego w Wyższej Szkole Humanistyczno-Przyrodniczej w Sandomierzu w 1996 r., A. Gieysztor, *U podstaw tradycji i godności akademickiej*, „Zeszyty Sandomierskie” 1996, nr 4, s. 4–9. Zmodyfikowaną wersję tego tekstu pt. *Tradycja i znaki godności akademickiej* opublikowano w: idem, *O dziedzictwie kultury*, Warszawa 2000, s. 131–137; *Tradycje i współczesność. Księga pamiątkowa Instytutu Historycznego UW 1930–2005*, J. Tyszkiewicz, J. Łukasiewicz, M. Mycielski (red.), Warszawa 2005, s. 350–359 oraz A. Gieysztor, *Władza: symbole i rytuały*, P. Mrozowski, P. Tyszka, P. Węcowski (red.), Warszawa 2016, s. 237–243.

Jerzego Celmy-Panka pt. *Akademickie zwyczaje, ceremoniał, insygnia*⁶. Pomimo że w dużej mierze praca poświęcona jest dawnej Akademii Medycznej (dzisiejszy Warszawski Uniwersytet Medyczny) i byłemu Wydziałowi Lekarskiemu UW, można odnaleźć w niej wiele cennych wiadomości, m.in. genezę orszaków rektorskich, zasady obowiązujące podczas immatrykulacji oraz historię insygniów. Niestety, książka zawiera też wiele nieścisłości wynikających zapewne z braku dostępu autora do ważnych dla ceremoniału źródeł. W ślad za tą publikacją kilkanaście lat temu ukazało się albumowe wydanie popularnonaukowe pod redakcją Magdaleny Zielonki i Marka Krawczyka, obejmujące dzieje tradycji Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego i jego instytucjonalnych poprzedników⁷. Książka ta jest szczególnie cenna ze względu na zgromadzony materiał ikonograficzny, zaprezentowany w bardzo przejrzystej i czytelnej szacie graficznej. Najciekawszym tekstem, który ukazał się w ostatnim czasie i dotyczy ceremoniału akademickiego, jest krótki artykuł Doroty Zamojskiej pt. *Królewskie szaty nauki*⁸. Badaczka podejmuje w nim dyskusję na temat wpływu wydarzeń politycznych na funkcjonowanie Uniwersytetu Warszawskiego, skupiając się w głównej mierze na ukazaniu śladów tych oddziaływań w zwyczajach uczelni. Ta sama autorka opublikowała również niezwykle wartościową pracę o kształtowaniu się ustroju państwowych szkół wyższych w Polsce w latach 1915–1920 na przykładzie funkcjonowania instytucji naukowych w Warszawie, Krakowie, Lwowie i Poznaniu⁹. Podejmując studia nad ceremoniałem Uniwersytetu Warszawskiego, trzeba koniecznie sięgnąć po książkę pod redakcją Jerzego Miziołka *Ars et educatio*, dotyczącą dziejów warszawskiej uczelni i jej szeroko pojętego dziedzictwa artystycznego¹⁰. Znaleźć można w niej przede wszystkim informacje o zespole architektonicznym budynków uczelnianych przy Krakowskim Przedmieściu, o dziejach biblioteki uniwersyteckiej oraz o Wydziale Nauk i Sztuk Pięknych. Szczególnie ważny w tej publikacji jest esej Stefana Krzysztofa Kuczyńskiego na temat historii godła uniwersyteckiego i innych symboli stołecznej uczelni¹¹.

6 J. Celma-Panek, *Akademickie zwyczaje, ceremoniał, insygnia*, Warszawa 1979.

7 M. Zielonka, M. Krawczyk, *Tradycja akademicka: ceremoniał, zwyczaje*, Warszawa 2010.

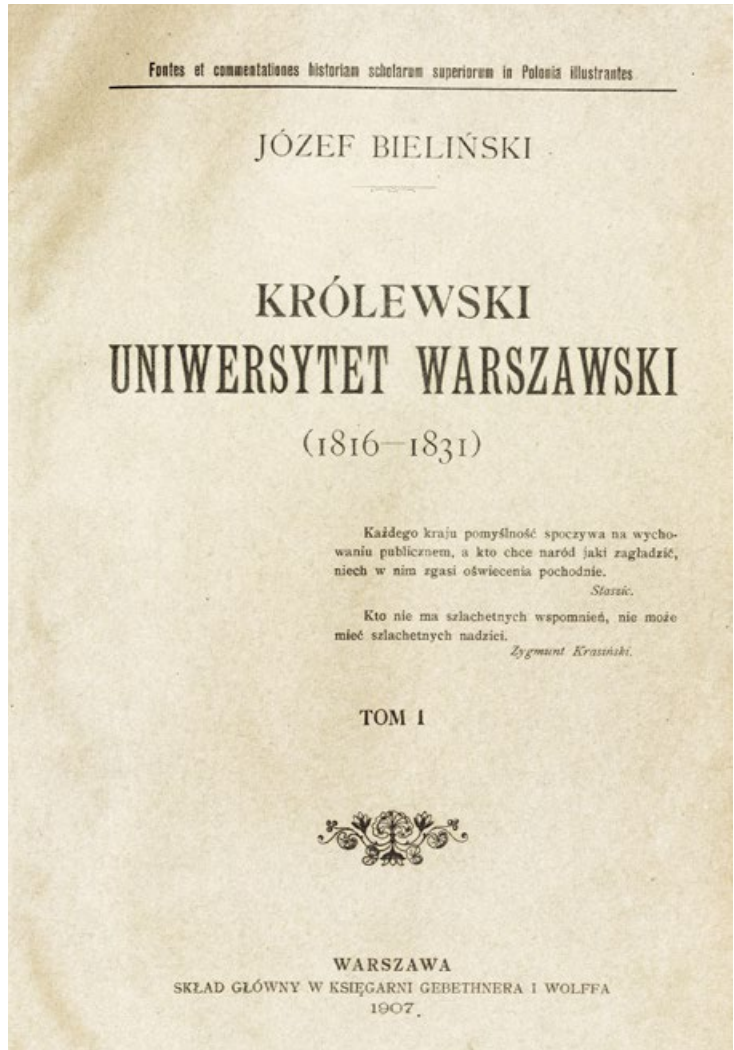
8 D. Zamojska, „Królewskie szaty nauki”. Odbicie stosunku uniwersytetu i państwa w ceremoniale akademickim II Rzeczypospolitej (na przykładzie Uniwersytetu Warszawskiego), „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2012, t. 49, s. 168–169.

9 Eadem, *Akademicy i urzędnicy. Kształtowanie ustroju państwowych szkół wyższych w Polsce 1915–1920*, Warszawa 2009.

10 J. Miziołek (red.), *Ars et educatio. Kultura artystyczna Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa 2003.

11 S.K. Kuczyński, *Godło Uniwersytetu Warszawskiego*, [w:] *Ars et educatio...*, s. 131–143. Rozszerzona wersja tego artykułu to: idem, *Z dziejów symboli Uniwersytetu Warszawskiego*, [w:] *Inter Orientem et Occidentem. Studia z dziejów Europy Środkowoschodniej ofiarowane Profesorowi*

- 2. Józef Bieliński,
*Królewski Uniwersytet
Warszawski (1816–1831)*, t. 1,
Warszawa 1907

Warto zaznaczyć, że badania nad insygniami Uniwersytetu Warszawskiego podjął też w latach 60. XX wieku były sekretarz tej uczelni Zygmunt Robel. Wyniki jego studiów nie zostały jednak nigdy opublikowane, a nieukończony maszynopis pracy znajduje się obecnie w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Warszawskiego¹². Należy jednak korzystać z niego ostrożnie, gdyż zawiera sporo mylnych spostrzeżeń, a wiele informacji o ceremonialnych rekwizytach nie

Janowi Tyszkiewiczowi w czterdziestolecie pracy naukowej, T. Wasilewski (red.), Warszawa 2002, s. 203–221.

¹² Z. Robel, *Insygnia Uniwersytetu Warszawskiego 1816–1960*, Warszawa 1961, maszynopis w zb. Muzeum UW, nr inw. RP MUW/889/1-99.

zostało w nim uwzględnionych. Historię uczelnianych insygniów zaprezentowano też na wystawie czasowej pt. *Symbole uniwersyteckie* zorganizowanej w Pałacu Kazimierzowskim w listopadzie 1986 roku¹³. Pokazowi temu nie towarzyszyła jednak żadna publikacja – jedynym śladem pozostały szkice przygotowawcze jej autorów, przechowywane również w zbiorach Muzeum UW.

Badając dzieje ceremoniału Uniwersytetu Warszawskiego w okresie istnienia Królestwa Kongresowego, nie wolno pominąć następujących źródeł historycznych: *Księga protokołów Rady Ogólnej Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego 1817–1819*¹⁴, *Urządzenie wewnętrzne Uniwersytetu Królewsko-Warszawskiego z 1818 roku*¹⁵ oraz *Projekt do Statutu Uniwersytetu Królewskiego w Warszawie z 1821 roku*¹⁶. Dokumenty te rzucają dużo światła na kształtowanie się przepisów i struktury uczelni w pierwszych latach jej funkcjonowania. Uzupełnieniem wiadomości na temat organizacji Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego są *Posiedzenia Publiczne Królewsko-Warszawskiego Uniwersytetu na pamiątkę założenia jego przy rozpoczęciu nowego kursu nauk* oraz *Posiedzenia Publiczne Królewskiego Uniwersytetu na uczenie pamiątki uczonych mężów*. Inne istotne źródła to wspomnienia z epoki pióra Fryderyka Skarbka, Jana Nepomucena Janowskiego oraz Romualda Hubego¹⁷. Cennym opracowaniem, które można potraktować także jako źródło historyczne, jest kilkutomowa praca adwokata, historyka i publicyisty Aleksandra Kraushara poświęcona Towarzystwu Warszawskiemu Przyjaciół Nauk¹⁸. Odnaleźć można w niej wiele ważnych informacji o uroczystościach uniwersyteckich, w których brali udział członkowie Towarzystwa.

¹³ Różnorodne formy splendoru UW zostały też zaprezentowane podczas wystawy jubileuszowej zorganizowanej w 1958 r. w pałacu Tyszkiewiczów-Potockich, Z. Robel, *Kronika uroczystości jubileuszowych UW zorganizowanych dla uczczenia 140 rocznicy jego inauguracji i 150 rocznicy założenia pierwszego jego wydziału*, *Wydział Prawa*, „Roczniki Uniwersytetu Warszawskiego” 1959–1960, II, s. 92–93.

¹⁴ R. Gerber, *Księga protokołów Rady Ogólnej Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego 1817–1819*, Warszawa 1958. Wydawnictwo to miało charakter jubileuszowy. Powstało w związku z obchodami 140-lecia istnienia Uniwersytetu Warszawskiego. Drugą ważną pracą tego badacza jest: idem, *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Słownik biograficzny*, Warszawa 1977.

¹⁵ *Urządzenie wewnętrzne Uniwersytetu Królewsko-Warszawskiego*, Warszawa 1818, [w:] *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego*. *Wydział Oświecenia*, t. 6, Warszawa 1868, s. 87–153.

¹⁶ *Projekt do Statutu Uniwersytetu Królewskiego w Warszawie*, Warszawa 1821.

¹⁷ F. Skarbek, *Pamiętniki Fryderyka hrabiego Skarbka*, oprac. P. Mysłakowski, Warszawa 2009; J.N. Janowski, *Notatki autobiograficzne 1801–1853*, oprac. M. Tyrowicz, Warszawa 1950; R. Hube, *Pisma poprzedzone zarysem biograficzno-krytycznym przez K. Dunina*, t. 1, Warszawa 1905.

¹⁸ A. Kraushar, *Towarzystwo Królewskie (Warszawskie) Przyjaciół Nauk 1800–1832*, ks. 1–4, Warszawa 1900–1906.

Jedną z najważniejszych książek dotyczących najstarszej historii warszawskiej Alma Mater są *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1807–1915* wydane pod redakcją Stefana Kieniewicza¹⁹. Z perspektywy jednak kilkudziesięciu lat, które upłynęły od ukazania się tej pozycji, oraz wobec zgromadzonego w ostatnim czasie materiału badawczego jej lektura wymaga zestawienia z nowszymi opracowaniami. Inne publikacje, które należy w tym miejscu wymienić, to teksty autorstwa Konrada Ajewskiego²⁰ oraz wspomnianego już wyżej Jerzego Miziołka²¹.

Przy studiach nad obrzędowością okresu Szkoły Głównej pomocne są dwa tomy, wydane na początku XX wieku, poświęcone odpowiednio Wydziałowi Filologiczno-Historycznemu i Wydziałowi Lekarskiemu, prace Stanisława Borowskiego i Aleksandra Kraushara oraz współczesna monografia z materiałami do dziejów Grzegorza P. Bąbiaka²². Natomiast przy badaniach nad Cesarskim Uniwersytetem Warszawskim konieczne trzeba sięgnąć po wydawnictwa *Warszawskije Uniwersitetskije Izwiestija*, *Godicznyj Akt Warszawskiego Impieratorskiego Uniwersiteta*, a także zapoznać się z publikacjami Ireneusza Ichnatowicza, Joanny Schiller-Walickiej, Kaliny Bartnickiej oraz Anny Bażenowej²³. Prace trzech wyżej wspomnianych badaczek są szczególnie

¹⁹ S. Kieniewicz (red.), *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1807–1915*, Warszawa 1981.

²⁰ K. Ajewski, *Zbiory artystyczne Uniwersytetu Warszawskiego w XIX wieku*, praca magisterska obroniona w Instytucie Historii Sztuki UW pod kierunkiem J. Kowalczyka, Warszawa 1976. Fragment tej pracy ukazał się pt. *Zbiory artystyczne Uniwersytetu Warszawskiego w dobie Królestwa Kongresowego*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1993, nr 1 (38), s. 51–76.

²¹ J. Miziołek, *Uniwersytet Warszawski. Dzieje i tradycja*, Warszawa 2005; J. Miziołek, H. Kowalski, *Uniwersytet Warszawski i młody Chopin*, Warszawa 2014.

²² *Szkoła Główna Warszawska (1862–1869)*. Wydział Filologiczno-Historyczny, t. 1, B. Chlebowski et al. (red.), Warszawa 1900; B. Bartkiewicz, *Szkoła Główna Warszawska (1862–1869)*. Cesarsko-Królewska Warszawska Medyko-Chirurgiczna Akademia (1857–1862) i Wydział Lekarski Szkoły Głównej Warszawskiej (1862–1869), t. 2, Kraków 1901; S. Borowski, *Szkoła Główna Warszawska 1862–1869*. Wydział Prawa i Administracji, Warszawa 1937; A. Kraushar, *Siedmioletnie Szkoły Głównej Warszawskiej 1862–1869*. Wydział Prawa i Administracji, Warszawa 1885; G.P. Bąbiak, *Szkoła rozumy i charakteru. Szkoła Główna Warszawska (1862–1869)*. Materiały do dziejów, Warszawa 2019.

²³ I. Ichnatowicz, *Utworzenie Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego w roku 1869*, „Roczniki Uniwersytetu Warszawskiego” 1972, t. 12, s. 55–70; J. Schiller-Walicka, *Universitas rossica. Koncepcja rosyjskiego uniwersytetu 1863–1917*, Warszawa 2008; eadem, *Uniwersytet Warszawski czy uniwersytet i czy w Warszawie?*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2005, r. 50, z. 3–4, s. 25–58; eadem, *Powstanie Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego w świetle badań archiwalnych*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2002, r. 41, s. 93–127; eadem, *Cesarski Uniwersytet Warszawski: między edukacją, a polityką 1869–1915*, [w:] *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1816–1915*, T. Kizwalter (red.), Warszawa 2016, s. 557–703; K. Bartnicka, *Polskie i rosyjskie uniwersytety na przełomie XVIII i XIX w. na tle europejskim*, [w:] *Akademie nauk, uniwersytety, organizacje nauki: polsko-rosyjskie relacje w sferze nauki XVIII–XX w.*, L. Zasztowt (red.), Warszawa 2013, s. 449–484; eadem, *Rozprawy o historii, uniwersytetach, edukacji i wychowaniu. Wybór studiów*, Wrocław 2018; A. Bażenowa, *Cesarski Uniwersytet Warszawski w polskiej i rosyjskiej tradycji historycznej oraz w opiniach*

cenne, ponieważ prezentują uczelnię nie tylko jako element rusyfikacyjnej polityki władz w Petersburgu, ale również w perspektywie zmian społeczno-administracyjnych zachodzących w rosyjskim szkolnictwie wyższym w XIX wieku. W pracach tych niewiele jest natomiast informacji na temat ceremoniału akademickiego. W ostatnich latach temat obrzędowości Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego poruszył jedynie Artur Markowski, którego tekst został opublikowany w jednym z tomów serii „*Monumenta Universitatis Varsoviensis*”, o której będzie jeszcze mowa²⁴.

Zdecydowanie dużo bogatszy jest wybór źródeł historycznych oraz opracowań naukowych dotyczących lat 1915–1939. W pierwszej kolejności należy wymienić publikacje, które pojawiły się już w czasie I wojny światowej. Były to prace autorstwa naocznych świadków wydarzeń, tj. Józefa Brudzińskiego, rektora Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1915–1917, Marcelego Handelsmana, wybitnego historyka, oraz Jana Muszkowskiego, uniwersyteckiego bibliotekarza²⁵. Wiele cennych informacji na temat zwyczajów znajduje się w *Sprawozdaniach z działalności Uniwersytetu Warszawskiego*, które ukazywały się drukiem w latach 1922–1938²⁶. Warto również sięgnąć po roczne sprawozdania wydawane przez poszczególne wydziały uniwersyteckie. Niezwykle ważnym źródłem historycznym z okresu międzywojennego jest uczelniana kronika pt. *Uniwersytet Warszawski w latach 1915/16–1934/35* wydana przez Tadeusza Manteuffla w 1936 roku (il. 3). Wiele informacji na temat ceremoniału na Uniwersytecie Warszawskim można znaleźć również w pamiętnikach i wspomnieniach, m.in. hrabiego Bogdana Hutten-Czapskiego, kuratora uniwersyteckiego w latach 1915–1918, Eugeniusza Jarra, dziekana Wydziału Prawa, a jednocześnie opiekuna ceremoniału w murach warszawskiej *Alma Mater*, oraz wspomnianego już Aleksandra Kraushara²⁷. Oddzielną grupę źródeł stanowią mowy akademickie wygłaszane podczas

współczesnej historiografii, [w:] *Akademie nauk, uniwersytety...*, s. 573–586; eadem, *Historycy Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego 1869–1915: nauka i polityka*, Lublin 2016.

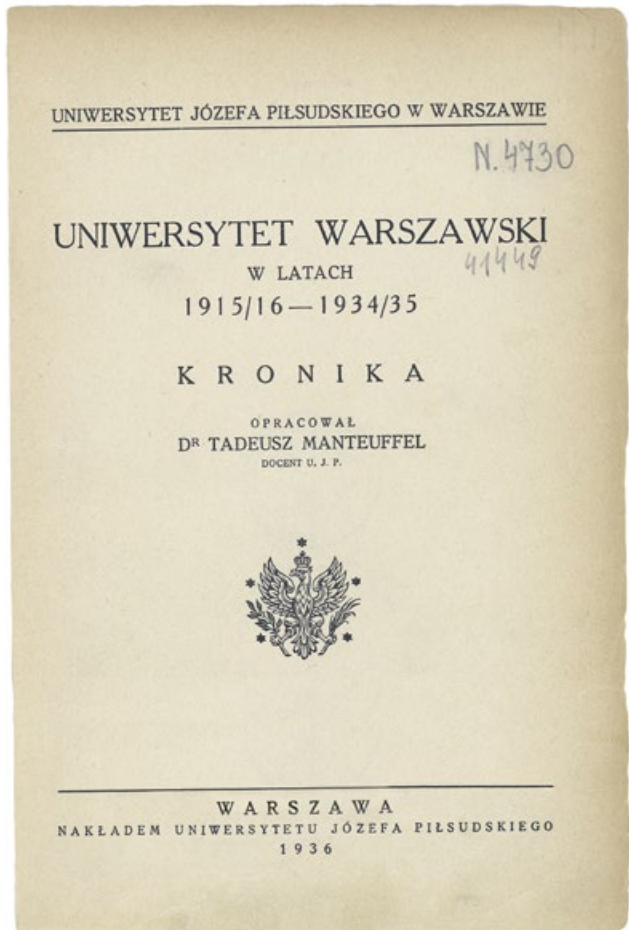
24 A. Markowski, *Uniwersytet Cesarski: Uczelnia a społeczeństwo 1869–1917*, [w:] *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1816–1915*, T. Kizwalter (red.), Warszawa 2016, s. 723–816.

25 J. Brudziński, *W sprawie organizacji ogólnej Uniwersytetu, a Wydziału Lekarskiego w szczególności*, Warszawa 1915; M. Handelsman, *Z papierów rektora Brudzińskiego*, „Przegląd Historyczny” 1928, t. 7, z. 2, s. 185–206; J. Muszkowski, *Kalendarz Uniwersytecki na semestr letni roku akademickiego 1915/16*, Warszawa 1916.

26 Od 1935 r. sprawozdania tytułowane były: *Sprawozdania z działalności Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego*.

27 T. Manteuffel, *Uniwersytet Warszawski w latach 1915/16–1934/35. Kronika*, Warszawa 1936; B. Hutten-Czapski, *Sześćdziesiąt lat życia politycznego i towarzyskiego*, t. 2, Warszawa 1936; E. Jarra, *Wspomnienia o Uniwersytecie Warszawskim 1915–1939*, Londyn 1972; A. Kraushar, *Warszawa podczas okupacji niemieckiej 1915–1918. Notatki naocznego świadka*, Lwów 1924.

- 3. Tadeusz Manteuffel, *Uniwersytet Warszawski w latach 1915/16–1934/35. Kronika*, Warszawa 1936

głównych uroczystości uniwersyteckich oraz przemówienia rektorów warszawskiej uczelni inaugurujące rok akademicki²⁸. Do najważniejszych należą *Mowy akademickie* Antoniego Szlagowskiego, rektora UW w roku akademickim 1927/1928. Niewiele natomiast wnoszą do tematu ceremoniału ustawy o szkołach akademickich z 13 lipca 1920 oraz z 15 marca 1933 roku, a także statuty Uniwersytetu Warszawskiego²⁹. W dokumentach tych temat obrzędowości uczelnianej podejmowany był jedynie okazjonalnie; odnaleźć można tam wyłącznie informacje o tytułowaniu rektora, prawie uczelni do posiadania

²⁸ A. Szlagowski, *Mowy akademickie, 1915–1921*, Poznań 1921; idem, *Mowy akademickie*, Warszawa 1936.

²⁹ *Statut tymczasowy Uniwersytetu Warszawskiego i ustawy tymczasowe wydziałów*, Warszawa 1915; *Statut tymczasowy Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa 1917; *Statut Uniwersytetu Warszawskiego przyjęty na posiedzeniu senatu akademickiego UW dnia 25 VI 1925 r.*, Warszawa 1925; *Statut Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego w Warszawie*, Warszawa 1935.

pieczęci oraz wpływie Ministerstwa WRiOP na uniwersyteckie procedury immatrykulacji, doktoryzacji oraz przyznawania honorowych stopni naukowych. O wiele ważniejsza jest praca Ludwika Zembrzuskiego o konferencjach rektorów szkół akademickich w Polsce, ponieważ podczas tych spotkań rozpoczęto dyskusję nad opracowaniem ogólnopolskiego ceremoniału akademickiego³⁰.

Interesujące opracowania, dotyczące tego okresu UW, ukazały się również po II wojnie światowej. Jednym z nich są *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego* (t. II) pod redakcją Andrzeja Garlickiego³¹. Duży wkład w badania wniósł też Arkadiusz Stempin, który korzystał z dokumentów przechowywanych w niemieckich archiwach³². Tematykę Legii Akademickiej, niezwykle ważną przy badaniu uczelnianych zwyczajów, podejmował w swoich studiach Robert Gawkowski³³. Ceremoniał akademicki przejawia się także w architekturze i rzeźbie uczelnianych budynków. Stąd też godne uwagi są książki pióra Tadeusza Stefana Jaroszewskiego oraz Huberta Kowalskiego³⁴. Kilka tekstów opisujących dzieje Uniwersytetu Warszawskiego napisał również autor publikacji, którą trzymacie Państwo w tym momencie w ręku³⁵. W trakcie jej przygotowywania ukazało się wydanie odpisów dokumentów (oryginały zniszczone zostały w czasie II wojny światowej) Uniwersytetu Warszawskiego z lat 1915–1919 pod redakcją Tadeusza P. Rutkowskiego. Opracowanie to jest niezwykle cenne, pozwala bowiem lepiej poznać

30 L. Zembrzusi (red.), *Konferencje rektorów szkół akademickich w Polsce w latach 1919–1931. Protokoły narad, uchwały i memorjały*, Warszawa 1932. Protokoły z konferencji rektorów od roku 1932 przechowywane są w zbiorach AUJ i LCVA.

31 A. Garlicki (red.), *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1939*, Warszawa 1982.

32 A. Stempin, *Die Wiedererrichtung einer polnischen Universität: Warschau unter deutscher Besatzung*, [w:] *Kollegen – Kommilitonen – Kämpfer Europäische Univesitäten im Ersten Weltkrieg*, T. Maurer (red.), Stuttgart 2006, s. 127–147.

33 R. Gawkowski, *Studencki pułk. 36 pułk piechoty Legii Akademickiej – jego powstanie i walki o niepodległość 1919–1920*, Warszawa 1998; R. Gawkowski, A.K. Kunert, K. Pilecki, *Księga Pamięci poświęcona studentom Uniwersytetu Warszawskiego poległym i zmarłym w czasie walk o niepodległość 1918–1921*, Warszawa 2020.

34 T.S. Jaroszewski, *Architektura Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa 1991; H. Kowalski, *Antyczne tradycje w dekoracji rzeźbiarskiej gmachów Uniwersytetu Warszawskiego przy Krakowskim Przedmieściu*, Warszawa 2008.

35 A. Tyszkiewicz, „Przez oświatę do wolności”. Jak reaktywowano Uniwersytet Warszawski 100 lat temu, „Kronika Warszawy” 2015, nr 1 (151), s. 32–58; idem, *Józef Piłsudski w murach warszawskiej Alma Mater*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2015, t. 52, s. 81–107; idem, *Rola Stanisława Kostki Potockiego w kształtowaniu dziedzictwa materialnego i prestiżu Uniwersytetu Warszawskiego*, „Studia Wilanowskie” 2017, r. 24, s. 55–73; idem, *36 Pułk Piechoty Legii Akademickiej w pamięci kolejnych roczników studentów Uniwersytetu Warszawskiego*, [w:] *Triumf 1920. Obraz i pamięć*, J. Miziołek, J.M. Sosnowska (red.), Warszawa 2020, s. 167–181.